

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОСНОВНІ ФАКТОРИ РОЗВИТКУ ЧОРНОЇ МЕТАЛУРГІЇ В УКРАЇНІ

КУЛИК І. М.

Вінниця

Чорна металургія є провідною галуззю національної промисловості та локомотивом для розвитку інших галузей української економіки, зокрема машинобудування, будівництва, вугільної, коксохімічної, енергетичної, транспортної галузей тощо. Вітчизняні металурги забезпечують понад 20% ВВП країни, 12% загального обсягу податкових надходжень до держбюджету, а частка металургійної продукції в загальному обсязі валютних надходжень від експорту складає 40%. Україна посідає 8-ме місце в рейтингу найбільших країн-виробників сталі, забезпечуючи близько 3% світового виробництва.

Поряд з цим, український сектор чорної металургії в техніко-технологічному відношенні залишається одним із найвідсталіших у світі. Застарілі технології виробництва сталі не дозволяють досягти максимальної ефективності через відставання від кращих світових виробничих практик, надмірного споживання енергії та інших ресурсів, формуванню шкідливих відходів тощо.

Зацікавленість потужних приватних бізнес-груп у розвитку металургійної галузі сприяла залученню інвестиційних ресурсів для підтримки інфраструктурної системи на нинішньому рівні. Разом з тим, подальше відкладання модернізації виробництва може призвести до втрати ринків збуту – як внутрішніх, так і зовнішніх – внаслідок погіршення конкурентних переваг українських виробників. Стає очевидним, що пошук якісно

нових резервів розвитку металургійної галузі є наразі актуальною проблемою.

Дослідженню стану та визначенню перспектив розвитку сектора чорної металургії в Україні присвячені праці багатьох вітчизняних науковців, аналітиків, експертів та практиків, зокрема А. Соколова, О. Пасхавера, Л. Верховодової, О. Катаєва та ін. Однак динамічні зміни в розвитку світового металургійного виробництва вимагають подальших досліджень та обґрунтування факторів підвищення ефективності функціонування металургійних підприємств України.

Метою дослідження є оцінка реального стану галузі чорної металургії та визначення резервів її подальшого розвитку.

Після розпаду СРСР Україна успадкувала близько 35% колишнього союзного гірничо-металургійного комплексу. Сьогодні вітчизняний сектор чорної металургії об'єднує більше 200 підприємств, до яких входять 19 металургійних комбінатів, 12 трубних заводів, більше 20 метизних, 12 коксохімічних, 14 вогнетривких, 12 гірничорудних, біля 100 спеціалізованих підприємств з переробки металобрухту та відходів [1].

Більшість металургійних підприємств є потужними інтегрованими компаніями з повним металургійним циклом, який включає виплавку чавуну і сталі, виробництво прокату. Найбільшими виробниками сталі в Україні є: група «Метінвест» (МК «Азовсталь», ММК ім. Ілліча, Єнакіївський МЗ), корпорація «ІСД» (Алчевський МК, Дніпровський МК ім. Дзержинського), АрселорМіттал Кривий Ріг, Запоріжсталь та російська компанія «Мечел» (Донецький ЕМ завод). Частка восьми найкрупніших підприємств в структурі внутрішнього виробництва чорних металів складає близько 90% (рис. 1).

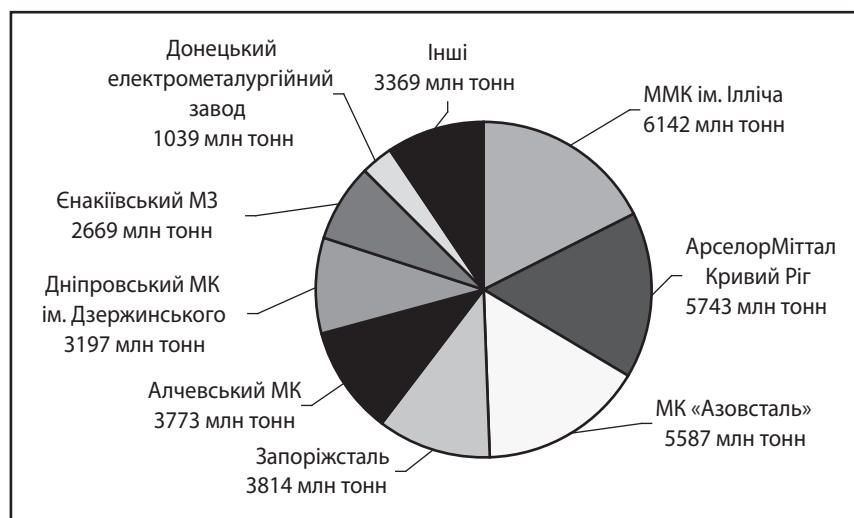

Рис. 1. Обсяги виробництва сталі найбільшими українськими підприємствами у 2011 р.

Джерело: розроблено автором за даними [2].

Металургійне виробництво зосереджено в основному в чотирьох областях країни: Донецькій (47,2% виробництва сталі), Дніпропетровській (23,4%), Запорізькій (7,7%) та Луганській (1,1%) [3]. Саме в цих регіонах України є найбільша концентрація сировинних матеріалів, енергетичного і технологічного палива, водних ресурсів, що необхідні для розвитку чорної металургії.

Чорна металургія – одна з небагатьох галузей промисловості, яка за досить короткий історичний проміжок часу змогла відновити позитивні тенденції виробництва продукції. На фоні загального кризового розвитку промисловості (стале зниження індексів виробництва промислової продукції), що продовжувався до 1998 р., обсяги виробництва чавуну, сталі та готового прокату починають зростати вже з 1996 р. (рис. 2).

Високий експортний потенціал галузі перетворив Україну на провідного виробника та експортера мета-

лургійної продукції на світовому ринку. Якщо в 1990 р. українська чорна металургія постачала на експорт (за межі ЄСР) лише близько 3 млн т. прокату [5, с. 49], то у 2011 р. обсяг експорту сталі склав 35,3 млн т., що становить 27% від усього обсягу вітчизняного експорту [6]. На сьогодні Україна входить в десятку найбільших виробників сталі світу (рис. 3).

Швидкому нарощенню обсягів виробництва металургійної продукції в Україні сприяли такі фактори:

1) виробнича потужність металургійного комплексу значно перевищує внутрішні потреби України, в окремі роки експорт досягав 80% загального обсягу виробництва сталі (табл. 1);

2) наявність стратегічних запасів власної сировини, що дає можливість імпортувати сировину в незначних обсягах (див. табл. 1) і лише у разі специфічних технологічних потреб, або коливань попиту і пропозиції на внутрішньому ринку [5, с. 51];

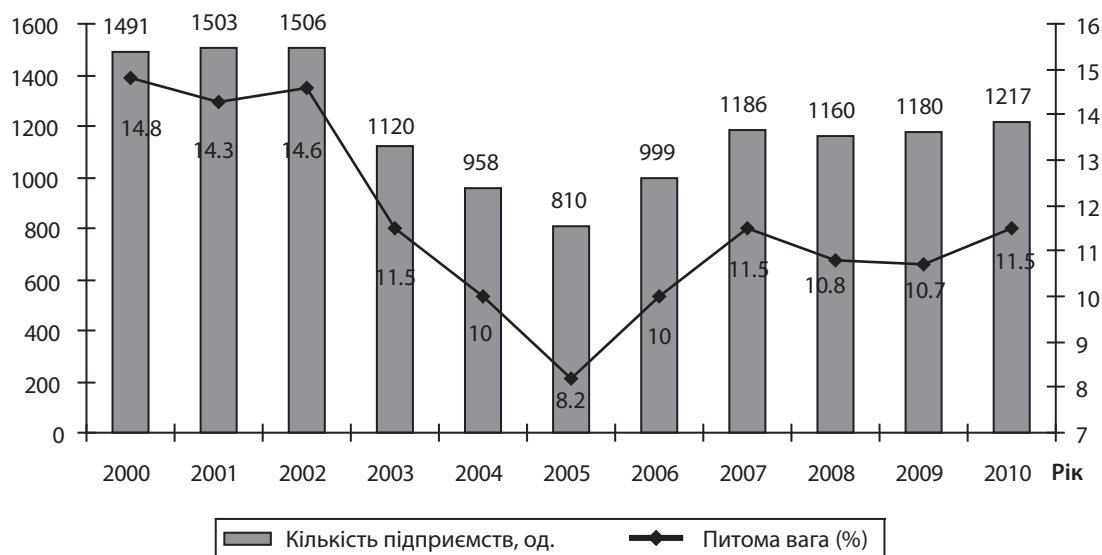

Рис. 2. Динаміка виробництва чавуну, сталі і готового прокату в Україні (млн т)

Джерело: розроблено автором за даними [4].

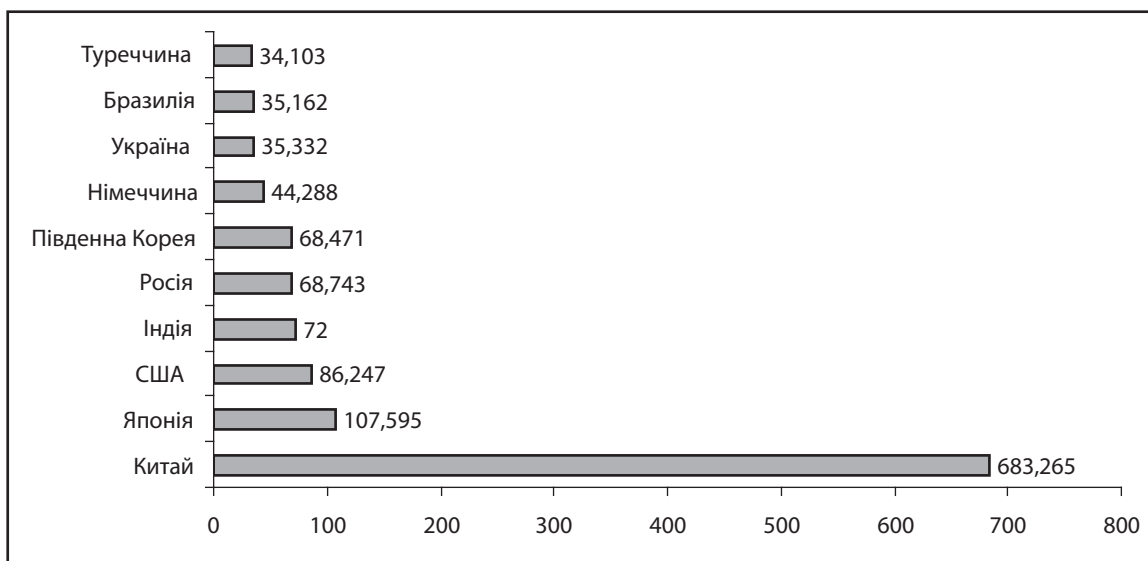

Рис. 3. Десять найбільш країн – виробників сталі за підсумками 2011 р.

Джерело: складено автором за даними [7]

- 3) достатньо розвинена енергетична та транспортна база;
- 4) наявність власних дешевих ресурсів;
- 5) потужна науково-технічна і проектна інфраструктура, яка забезпечує здійснення технічної та технологічної модернізації металургійного виробництва на основі вітчизняних науково-технічних розробок;
- 6) зміна тенденцій у розвитку світового металургійного виробництва – збільшення попиту на напівфабрикати, виробництво яких переміщується до країн, які мають дешеві ресурси і робочу силу, а також недосконале законодавство стосовно охорони навколишнього середовища (виготовлення напівфабрикатів є «брудною» частиною металургійного виробництва);
- 7) поява нових масштабних ринків збуту металопродукції – Азії, Африки та південної Америки, вхід до яких нових експортерів (у т. ч. України) значно легший через менший конкурентний тиск з боку розвинених країн;
- 8) специфічний механізм формування ціни на експорт металопродукції: реальні ціни продажу української металургійної продукції на світових ринках є значно вищими за експортні ціни, що декларуються при митному оформленні продукції на експорт на рівні цін поставок за умов FOB (на портову або припортову територію в Україні) [5, с. 69];
- 9) існування системи державної підтримки в різних формах та великі лобістські можливості з боку фінансово-промислових груп, які є власниками переважної більшості металургійних підприємств.

Таблиця 2

Частка різноманітних галузей у чистому доході найбільших бізнес-груп України (станом на 2008 р.), %

Бізнес-група	Металургія	Електро-енергетика	Машинобудування	Гірничорудна промисловість	ПЕК	Фінансовий сектор	Будівництво	АПК	Суднобудування	Інше
СКМ	77	10		8						5
ІСД	94						2		3	1
Приват	34		4	26	20	11				5
Смарт-груп	53						25	7	10	5
Група «Енерго»	100									4
Укрпідшипник	82		7	1		10				

Джерело: складено автором за даними [9]

Зацікавленість бізнес-груп у підвищенні продуктивності та доходності металургійних підприємств сприяла залученню до галузі інвестиційних ресурсів для технічного переозброєння виробничих потужностей (рис. 4).

Таблиця 1

Загальний обсяг реалізації вітчизняної металопродукції та внутрішнього споживання

Показник	Рік					
	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Обсяг реалізації вітчизняної металопродукції, млрд грн	94,7	109,5	141,0	177,1	127,9	167,3
у т. ч. експорт металопродукції, млрд грн	68,3	77,8	99,3	139,5	95,0	131,9
у % до обсягу реалізації	72,1	71,1	70,4	78,8	74,3	78,8
внутрішнє споживання, млрд грн	26,4	31,7	41,7	37,6	32,9	35,4
у % до обсягу реалізації	27,9	28,9	29,6	21,2	25,7	21,2
Загальний обсяг внутрішнього споживання (внутрішнє споживання плюс імпорт), млрд грн	35,0	42,9	58,2	62,5	46,4	57,6
Імпорт металопродукції, млрд грн	8,6	11,2	16,5	24,9	13,5	22,2
% імпорту в загальному обсязі внутрішнього споживання	24,6	26,1	28,3	39,8	29,1	38,5

Джерело: складено автором за даними [8].

Величезний позитивний вплив на розвиток металургійної галузі спричинив великий приватний капітал українських бізнес-груп. Експортна орієнтація галузі та великі джерела отримання підвищеної тіньової ренти (за рахунок різниці у внутрішніх та зовнішніх цінах) завжди приваблювала комерційний інтерес газотрейдерських компаній, банківських установ та великого бізнесу. Сьогодні в секторі чорної металургії сконцентрована переважна частина капіталу таких наймогутніших та найвпливовіших бізнес-груп, як «Систем Кепітал Менеджмент», «Індустріальний союз Донбасу», «Приват», «Старт-груп», «Енерго» та «Укрпідшипник» (табл. 2).

Поеднання високого попиту на метал з інвестиційними зусиллями бізнес-груп сприяло нарощенню капіталу металургійних підприємств, вартість якого станом на 01.01.2001 р. досягла 228234,3 млн грн і складала 18,6% сукупного капіталу промисловості (табл. 3). Однак аналіз структури активів і пасивів свідчить про незадовільний фінансовий стан галузі. Зокрема, переважання оборотних активів (58,4%) у загальній вартості активів підприємств металургійної галузі пов'язано, у першу чергу, з високою часткою дебіторської заборгованості (74,0%), а 68,0% необоротних активів становлять зношені на 60% основні засоби [11]. Питома вага власного капіталу становить лише 32,4%, а в структурі поточних зобов'язань більше 80% складає кредиторська заборгованість [11].

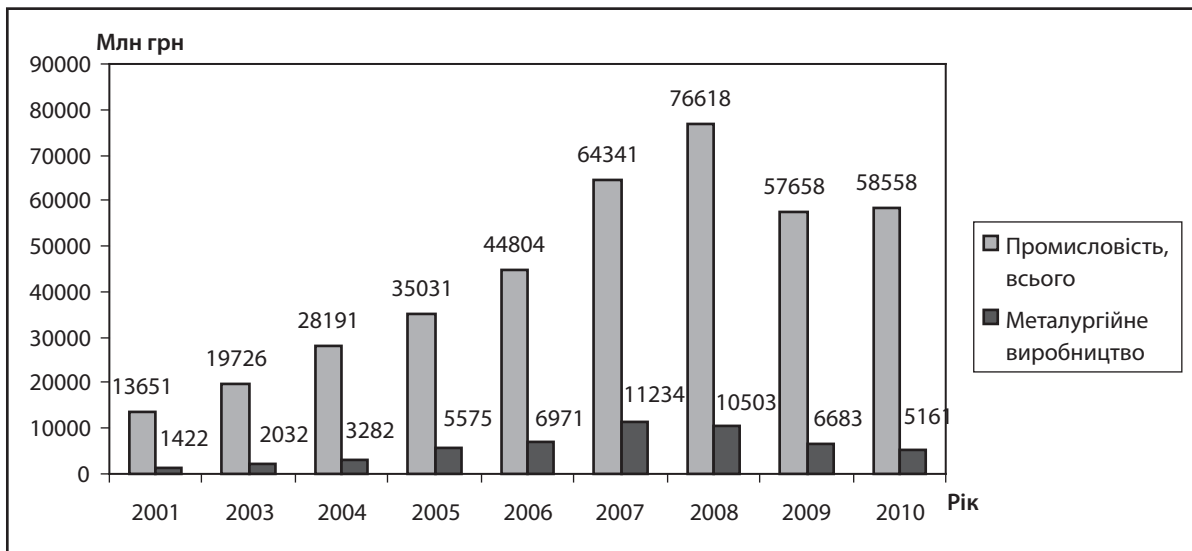

Рис. 4. Динаміка обсягів інвестицій в основний капітал металургійної промисловості, млн грн

Джерело: розраховано автором за даними [10].

Таблиця 3

Аналіз складу та структури капіталу підприємств металургійної галузі станом на 01.01.2011 р.

Стаття балансу	Промисловість всього, млн грн	У т. ч. металургійне виробництво		
		млн грн	%	у % до промисловості
Активи всього	1225392,9	228234,3	100	18,6
Необоротні активи	583432,1	93987,6	41,2	16,1
Оборотні активи	631647,4	133279,0	58,4	21,1
Витрати майбутніх періодів	10122,1	945,9	0,39	9,3
Необоротні активи та групи вибуття	191,3	21,8	0,01	11,4
Пасиви всього	1225392,9	228234,3	100	18,6
Власний капітал	424545,4	73966,4	32,4	17,4
Забезпечення наступних витрат і платежів	22439,9	3949,2	1,7	17,6
Довгострокові зобов'язання	184079,9	27840,3	12,2	15,1
Поточні зобов'язання	584974,7	122447,9	53,6	20,9
Доходи майбутніх періодів	9453,3	305	0,1	3,2

Джерело: розраховано автором за даними [11].

Таким чином, незважаючи на значні інвестиції в розвиток галузі за останні кілька років, сучасний стан чорної металургії залишається невтішним.

Основними проблемами, що стримують розвиток металургійної галузі України та знижують її конкурентоспроможність на світових ринках чорних металів, є:

1) низький техніко-технологічний рівень підприємств металургійного комплексу і, відповідно, використання застарілих технологій виплавки сталі (табл. 4). Зокрема, частка мартенівського способу виробництва сталі (який ліквідований у розвинутих країнах ще в 1980 – 1990-их рр.) у загальному обсязі виплавки у 2011 р. склала 28%, тоді як у 2008 р. – 41% (а в 1995 р. – 51,6%) [1], частка безперервного лиття сталі в загальному обсязі її випуску, навпаки, є невисокою – 42,2%, тоді як у промислово-розвинутих країнах цей показник складає 93 – 96,2% [12];

2) низька продуктивність праці та висока матеріало- та енергоємність виробництва, що пов'язано з надмірним та неефективним споживанням енергоносіїв, природного газу зокрема;

3) значно вища собівартість продукції українських металургів порівняно з їх іноземними конкурентами, що пов'язане з надзвичайно високою часткою матеріальних витрат (84,2%) та низьким відсотком відрахувань на амортизацію (3,1%) та заробітну плату робітників (7,7%) [10]. Для порівняння: у Німеччині, яка змушена використовувати сировину та електроенергію за порівняно високими цінами, частка матеріальних витрат на виробництво продукції становить лише 59,8% [5, с. 58];

4) зростання частки продукції з низьким рівнем обробки (стальна заготовка, чавун, напівфабрикати), яка часто стає мішенню антидемпінгових заходів зарубіжних властей;

Показники техніко-технологічного рівня металургійної галузі України порівняно з Росією, країнами ЄС і США

Показник	Україна		Росія	Промислово розвинуті країни ЄС та США
	усього	у т. ч. провідні підприємства		
Частка конверторної та електросталі (%)	54	50 – 60	91,5	97
Частка безперервного розливу (%)	19,7	42,2	81,7	93 – 96,2
Витратний коефіцієнт сталі на 1 т готового прокату (кг/т)	1230	1213	1106	853
Галузева енергомісткість готового прокату (кг у п./т)	1315	1263	1228	853
Індекс продуктивності праці (%)	100	90	100	200 – 250
Коефіцієнт використання виробничих потужностей (%)	75	76	76	57
Інвестиції на 1 т сталі (дол./т)	18	46,5	23	25 – 30
Собівартість (дол./т)	462	443	423,7	393
Рентабельність (%)	5,5	12,5	18,9 – 22,1	45
Частка листового прокату (%)	27,8	31,7	43,5	65 – 70

Джерело: [12].

5) надто високий ступінь зношеності переважної більшості основних засобів металургійних підприємств;

6) недостатня якість та не відповідність продукції світовим стандартам: значна частина металопродукції, що експортується, не пройшла сертифікацію на відповідність світовим стандартам;

7) висока залежність металургійної галузі від світових цін на сталь та від тенденцій розвитку світового металургійного виробництва тощо.

З огляду на визначальну роль металургійної галузі у розвитку вітчизняної економіки в цілому, Урядом та Верховною Радою України неодноразово розглядались різні концепції та програми розвитку металургійного комплексу. Зокрема, поліпшенню стану галузі сприяло прийняття в 1999 р. Закону України «Про проведення економічного експерименту на підприємствах гірничо-металургійного комплексу України», позитивний вплив на стан металургійного комплексу здійснили прийняті урядом норми, спрямовані на стабілізацію роботи усєї галузі в умовах світової фінансової кризи. У 2004 році КМУ прийнято Постанову «Про затвердження Державної програми розвитку та реформування гірничо-металургійного комплексу України на період до 2011 року», метою якої було забезпечення ефективного використання виробничого, експортного та науково-технічного потенціалу гірничо-металургійного комплексу, визначення пріоритетних напрямів структурної перебудови галузі, реструктуризації виробничих потужностей і технічного переоснащення. Однак ключові питання розвитку галузі залишаються не вирішеними й досі.

Металургійні підприємства конче потребують заміни технології, модернізації обладнання та установки сучасних виробничих потужностей, що дозволило б їм освоювати виробництво нових видів металопродукції,

скоротити витрати усіх видів ресурсів, забезпечити дотримання екологічних нормативів тощо. Виконання ухвалених державних програм потребує залучення величезних інвестиційних ресурсів, як з боку держави, так і з інших джерел.

ВИСНОВКИ

За наявного фінансово-економічного стану українських металургійних підприємств, коли фінансових ресурсів ледь вистачає на підтримку виробничого процесу, розраховувати на швидку структурну перебудову галузі відповідно до сучасних тенденцій галузі вкрай важко.

У таких умовах найоптимальнішим резервом фінансування металургійних підприємств, більшість з яких є акціонерними товариствами, може стати раціональне використання переваг акціонерної форми власності. Досвід країн з високорозвинутою ринковою економікою свідчить, що акціонерна форма господарювання має широкі можливості створення, оновлення та модернізації матеріально-технічної бази підприємств за рахунок концентрації великих розмірів капіталів шляхом емісії (у т. ч. додаткової) та розміщення акцій. Крім того, акціонерна власність сприяє залученню іноземного капіталу і, тим самим, відкриває можливості інтеграції національної економіки у світову.

Таким чином, першочерговими заходами на шляху до кардинального оновлення металургійної галузі мають стати розвиток та удосконалення корпоративного управління металургійних підприємств, зокрема оптимізація структури корпоративних відносин, розробка та реалізація ефективної дивідендної політики, спрямованої на підвищення інвестиційної привабливості акціонерних товариств для максимальної їх капіталізації. Розробка та обґрунтування шляхів реалізації запропонованих заходів мають стати предметом подальших досліджень. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. http://pro-consulting.com.ua/news_company/2012/02/01/_sol_ekonomiki_metal_39980.htm
2. <http://ukrstrategy.com/uk/rynki/item/50-v-ukraine-v-2011-godu-bylo-vyplavleno-353-mln-tonn-stali-chto-na-57-bolshe-pokazatelja-proshlogo-goda.html>
3. Виробництво промислової продукції за видами в Україні за січень – грудень 2011 року. Статистичний бюлетень / Державна служба статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua
4. Україна в цифрах у 2010 році. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Формування великого приватного капіталу в Україні / О. Й. Пасхавер, Л. Т. Верховодова, Л. З. Суплін. В надзаг. : Центр економічного розвитку. – К. : Міленіум, 2004. – 90 с.
6. World Steel in Figures, World Steel Association, 2007 – 2011
7. http://gazeta.ua/articles/business/_ukrajina-posila-8-me-misce-u-sviti-za-viplavkoyu-stali/419413
8. <http://www.niss.gov.ua/articles/435/>
9. <http://www.epravda.com.ua/publications/2008/11/24/169981/>
10. Статистичний щорічник України за 2010 р. Державна служба статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
11. Діяльність суб'єктів господарювання. 2010. Статистичний збірник / Державна служба статистики. – Київ, 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
12. **Катаєв О.** Резерви технічного переозброєння енергомістких підприємств гірничо-металургійного комплексу Донбасу / О. Катаєв // Економіка України. – 2012. – № 2. – С. 84 – 88.